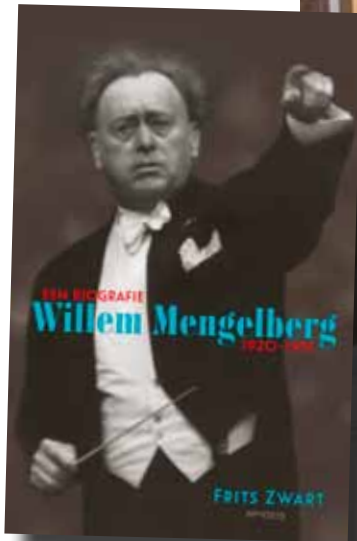

Frits Zwart schreef biografie Willem Mengelberg

Opkomst en ondergang van een groot man

Het is bijna zijn levenswerk geworden, de biografie van Nederlands grootste dirigent, Willem Mengelberg. Bijna, want de Haagse musicoloog Frits Zwart had en heeft ook nog een paar andere dingen te doen. "Ik ben wel blij dat het nu klaar is."

Frits Zwart in zijn serre; op de piano staat een portret van Willem Mengelberg. | Foto: DHC

Door Herman Rosenberg

30 april 1934. Een enthousiaste menigte verzamelt zich bij het 'Witte Viaduct' op de grens van Den Haag en Wassenaar om dirigent Willem Mengelberg welkom te heten. De maestro is een tijd ziek geweest, maar hij is weer helemaal terug in het Concertgebouw, maar ook in het K&W-gebouw in Den Haag, waar hij nog dezelfde avond Mahlers 'Lied von der Erde' zal dirigeren. Hij heeft met zijn orkest in Den Haag al decennia een succesvolle eigen serie. "Mengelberg was ook in Den Haag ontzettend populair," vertelt Frits Zwart. "Maar eigenlijk was hij dat bijna over de hele wereld. Overal wilden ze hem hebben als gastdirigent, tot New York aan toe."

Musicoloog Zwart (62) promoveerde in 1999 op het eerste deel van de biografie dat de periode 1871-1920 beslaat. Pas vorig jaar voltooide hij het tweede deel (1921-1951). "Na dat eerste deel had ik er wel even tabak van," bekent hij. Bovendien veranderde er het een en ander in en aan zijn werkomgeving. Hij werkte aanvankelijk op de muzikafdeling van het Gemeentemuseum. Toen de bladmuziek, de archieven en de boeken werden ondergebracht in het nieuwe Nederlands Muziekinstituut (NMI), werd Zwart daar directeur van. Hij had dus wel wat te doen, zeker toen het NMI in 2013 zijn rijkssubsidie verloor. Het is vervolgens in afgeslankte vorm ondergebracht bij het Haags Gemeentearchief. Daarna kon Zwart meer tijd vrijmaken. Hij ploegde onder meer de veertig meter stukken door van het Mengelberg-archief, een van de grote schatten van het NMI.

Magie

Wat was de magie van Mengelberg? "Het was een ongelooflijk begaafde man en daarbij was hij ook nog eens innemend en charmant. In 1895 wordt hij benoemd in Amsterdam. Zijn aankomst daar is meteen al een knaller. Eerst is hij solist in het 'Eerste pianoconcert' van Franz Liszt. De volgende avond dirigeert hij zijn eerste concert. Hij was een perfectionist die van een

goed orkest een ensemble van wereldklasse maakte. Hij repeteerde lang en grondig, wat toen ongebruikelijk was." Uiteraard besteedt Zwart ook veel aandacht aan de 'Mahlercultus' die Mengelberg stichtte. "Hij wordt de profeet van Mahlers muziek, die hij enorm bewonderde. Hij haalt Mahler een aantal keren naar Amsterdam, ook een keer naar Den Haag. Sommige

'Hij bewonderde Hitler, omdat die Duitsland in zijn ogen weer groot zou maken'

critici, onder meer in New York, verwijten hem te lijden aan 'Mahleritis'. Maar daar trekt hij zich niets van aan. Hij gaat met tomeloze inzet door. En zo gaat het ook met Bachs 'Matthäus Passion'. Na de eerste uitvoering wilde het bestuur van het Concertgebouw er een jaar later niet wéér een. Dan organiseert Mengelberg een uitvoering voor eigen rekening met veel succes en legt hij de basis voor de vermaarde Amsterdamse Matthäustraditie."

Onvermijdelijk komen we dan terecht bij de Tweede Wereldoorlog. Mengelberg was openlijk Duitsgezind en bracht zijn reputatie daarmee onherstelbare schade toe. "In juli 1940 geeft hij in Duitsland een interview aan de Völkischer Beobachter, de partijkrant van Hitlers NSDAP. De Telegraaf neemt het stuk over en dat slaat in als een bom. Dit is dé grote cesuur in zijn leven. Voor velen in Nederland heeft Mengelberg hierna afgedaan." Zwart nam de complete tekst als bijlage op in de biogra-

fie. We lezen onder meer dat Mengelberg, wanneer hij hoort dat Nederland heeft gecapituleerd, er met Duitse vrienden eens lekker voor gaat zitten, '(we) lieten champagne komen en vierden dit grootsche uur'. Verder merkt hij op dat 'politici der Westelijke mogendheden den oorlog hebben veroorzaakt' en dat Hitler eigenlijk vrede had gewild.

Miskleun

Frits Zwart praat niets goed, maar geeft wel achtergrond en context die de miskleun enigszins begrijpelijk maken. "Mengelberg werd in Utrecht geboren, maar hij was in feite een Duitser. Zijn beide ouders waren Duits. Ze spraken thuis Duits. De Duitse cultuur was voor hem superieur. Hij bewonderde Hitler, omdat die Duitsland in zijn ogen weer groot zou maken. Na 1940 stelt hij zich niet terughoudend op. Hij laat zich met hoge Duitsers fotograferen. En hij moet zich uiteindelijk neerleggen bij het verbod op het spelen van Mahler en Mendelssohn (Joodse componisten, red.) en de verwijdering van Joodse musici uit het orkest."

Na de oorlog legt de Centrale Ereraad Mengelberg uiteindelijk een dirigeerverbod op van zes jaar. Zwart: "In die procedure zijn rare dingen gebeurd. Zo heeft Mengelberg zich nooit kunnen verdedigen, want hij verbleef in zijn Zwitserse huis. Buitenlandse Zaken weigerde hem een paspoort te verlenen. Dat betekende meteen dat hij ook niet buiten Nederland kon dirigeren, terwijl het verbod daar geen betrekking op had. Dat is toch een ontluisterende gang van zaken. Uiteindelijk sterft Mengelberg een paar maanden voordat het dirigeerverbod afloopt. Een zeer tragisch einde van het leven van een groot man."

Is er voor Frits Zwart nog wel leven ná Mengelberg? "Zeker, ik blijf verbonden aan het Nederlands Muziekinstituut. Ik ben wel blij dat de biografie klaar is, maar Mengelberg trekt toch wel weer. Dat merk ik nu ik bezig ben de Engelse vertaling van mijn boek na te kijken. Ook weer spannend en boeiend!"